truksiyalar presuppozisiyasi. “O‘zbek tili va adabiyoti”, Toshkent, 1996, 5-son, 46–48-betlar; Haynazarova M. So‘roq gaplarda shakl va mazmun nomuvofiqligi. Filol. fan. nomz. ... diss. avtoref., Toshkent, 1999, 25-bet.

(2). Nurmonov A., Mahmudov N. va boshqalar. O‘zbek tilining mazmuniy sintaksisi. Toshkent, 1992, 113-bet.

(3). Mahkamov N. Lisoniy ortiqchalik va tejamlilik natijasida vujudga kelgan desemantizatsiya. “O‘zbek tili va adabiyoti”, T., 2002, 2-son, 25-bet.

(4). Lutfullayeva D. Tasdiq gaplarda shakliy-mazmuniy nomuvofiqlik. Toshkent, “Fan”, 1997, 11–27-betlar

(5). Rahimov U. O‘zbek tilida yuklamalar presuppozitsiyasi. Filol. fan. nom. ...dis., Samarqand, 1994, 28–29-betlar.

(6). O‘zbekiston Respublikasi TIVning 2025-yil 13-iyundagi bayonotida Yaqin Sharqdagi vaziyat, “chuqur xavotir” va “vazminlikka chaqirish” formulalari berilgan.

(7). O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining bayonoti. 2025-yil 13-iyun. O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali. URL: https://gov.uz/oz/mfa/news/view/61041. Murojaat sanasi: 27.06.2026.

(8). O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining bayonoti. 2026-yil 28-fevral. O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali. URL: https://gov.uz/oz/mfa/news/view/137818. Murojaat sanasi: 04.07.2026.

(9). O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining bayonoti. 2025-yil 9-oktabr. Elektron manba. URL: https://gov.uz/oz/mfa/news/view/92149. Murojaat sanasi: 27.06.2026.

Yunusova Soxibaxon Abdusattorovna (O‘zbekiston davlat Jahon tillari universiteti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Toshkent shahri; e-mail: sohibayunusova007@gmail.com)

SIYOSIY DISKURSNING NUTQ JANRI SIFATIDAGI LINGVISTIK TABIATI VA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada siyosiy diskursning nutq janri sifatidagi lingvistik tabiati va kommunikativ xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi siyosiy muloqot jarayonida til vositalarining nafaqat axborot yetkazish, balki adresatga ta’sir ko‘rsatish, ishontirish, baholash va muayyan ijtimoiy-siyosiy pozitsiyani shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo‘lishi bilan belgilanadi. Maqolada siyosiy diskursning nutq janri sifatidagi o‘ziga xos lingvistik va kommunikativ belgilarini tizimlashtirish hamda ularning kommunikativ-pragmatik funksiyalarini nazariy jihatdan asoslashga e’tibor qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *siyosiy diskurs, nutq janri, lingvistik xususiyatlar, kommunikativ xususiyatlar, kommunikativ-pragmatik funksiya, siyosiy kommunikatsiya, diskurs tahlili, pragmalingvistika.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И КОММУНИКАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА КАК РЕЧЕВОГО ЖАНРА

Аннотация. *В данной статье исследуется лингвистическая природа и коммуникативные особенности политического дискурса как речевого жанра. Актуальность исследования обусловлена тем, что в процессе политической коммуникации языковые средства выступают не только средством передачи информации, но и средством воздействия на адресата, убеждения, оценки и формирования определённой общественно-политической позиции. В статье особое внимание уделяется систематизации специфических лингвистических и коммуникативных признаков политического дискурса как речевого жанра, а также теоретическому обоснованию их коммуникативно-прагматических функций.*

Ключевые слова: *политический дискурс, речевой жанр, лингвистические особенности, коммуникативные особенности, коммуникативно-прагматическая функция, политическая коммуникация, дискурсивный анализ, прагмалингвистика.*

THE LINGUISTIC NATURE AND COMMUNICATIVE FEATURES OF POLITICAL DISCOURSE AS A SPEECH GENRE

Annotation. *This article examines the linguistic nature and communicative features of political discourse as a speech genre. The relevance of the study is determined by the fact that, in the process of political communication, linguistic means function not only as a means of conveying information but also as a means of influencing the addressee, persuading, evaluating, and shaping a particular socio-political position. The article focuses on systematizing the specific linguistic and communicative features of political discourse as a speech genre and theoretically substantiating their communicative-pragmatic functions.*

Keywords: *political discourse, speech genre, linguistic features, communicative features, communicative-pragmatic function, political communication, discourse analysis, pragmalinguistics.*

Kirish. Siyosiy diskurs – bu nafaqat siyosiy subyekt va auditoriya o‘rtasidagi kommunikativ vosita, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi, muayyan siyosiy g‘oyalar, qadriyatlar va qarashlarni ommalashtiruvchi hamda jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim diskursiv mexanizm sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari va zamonaviy raqamli kommunikatsiya

muhitida siyosiy diskursning lingvistik, kommunikativ-pragmatik va sotsiomadaniy xususiyatlari yaqqol namoyon bo'lib, siyosiy mazmunning shakllanishi va auditoriyaga yetkazilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy siyosiy kommunikatsiya sharoitida esa siyosiy diskursning mazmuni va shakllanishida yangi kommunikativ strategiyalarning yuzaga kelishi, raqamli media va ijtimoiy tarmoqlar ta'sirining kuchayishi, siyosiy xabarlarning qisqa, ta'sirchan va emotsional shaklda ifodalanishi kabi jarayonlar kuzatilmoqda. Bu holat siyosiy diskursning faqatgina axborot uzatuvchi vosita emas, balki ijtimoiy-siyosiy voqelikni talqin qiluvchi, jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi va muayyan siyosiy qarashlarni konstruksiyalovchi faol diskursiv mexanizm ekanligini ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Siyosiy diskurs – siyosat sohasi bilan bog'liq bo'lgan nutqiy birliklar, kommunikativ shakllar, ularning subyektlari va adresatlarini qamrab oluvchi murakkab kommunikativ hodisadir. Siyosiy diskursni bunday keng doirada talqin qilish siyosiy til materiallarini faqat lingvistik jihatdan emas, balki ularning yuzaga kelishiga ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy-madaniy, tarixiy, makon va zamon omillari bilan uzviy bog'liq holda tadqiq etishni taqozo etadi. Shu bilan birga, siyosiy nutqni yaratgan subyektlarning ijtimoiy mavqeyi, madaniy muhiti, dunyoqarashi, kommunikativ maqsadi va individual xususiyatlari ham diskurs mazmunini shakllantiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy tilshunoslikda "diskurs" tushunchasining ko'plab ta'riflari mavjud bo'lib, mazkur atama turli ilmiy yo'nalishlar va tadqiqot maktablari doirasida o'ziga xos tarzda talqin qilinadi. "Diskurs" terminini lingvistik muomalaga birinchilardan bo'lib E.Benvenist kiritgan. Olim diskursni so'zlovchi tomonidan o'zlashtirilgan, ya'ni, muayyan nutq subyektiga mansub bo'lgan nutq sifatida izohlaydi. U diskursni nutq subyektining bayonotdagi bevosita ishtiroki aniq namoyon bo'lmaydigan hikoya (narrativ) shakliga qarama-qarshi qo'yadi [1;129-b.].

E.Benvenistning mazkur yondashuvida diskursning asosiy belgisi nutq subyektining kommunikativ jarayondagi faol ishtiroki va uning nutqda subyektiv tarzda namoyon bo'lishi bilan belgilanadi. Shu bois diskurs nafaqat til birliklarining ketma-ketligi, balki so'zlovchining muayyan kommunikativ vaziyatdagi pozitsiyasi, munosabati va nutqiy maqsadini aks ettiruvchi hodisa sifatida talqin qilinadi. Mazkur qarash keyingi lingvistik tadqiqotlarda diskursning subyektivlik, kommunikativlik va pragmatik yo'nalganlik kabi muhim xususiyatlarini o'rganish uchun nazariy asoslardan biriga aylandi.

Mazkur terminning zamonaviy tilshunoslikda juda ko'p va xilma-xil ta'riflari mavjud. Niderlandiyalik olim T.A. van Deyk "diskurs" tushunchasini keng va tor ma'nolarda izohlaydi. Olimning yondashuviga ko'ra, keng ma'noda diskurs kompleks kommunikativ hodisa sifatida muayyan vaqt va makon sharoitida kommunikativ faoliyat jarayonida so'zlovchi, tinglovchi, kuzatuvchi va boshqa kommunikatsiya ishtirokchilari o'rtasida yuzaga keladigan muloqot jarayonini anglatadi [2;169-b.].

Bunda kommunikativ faoliyat og'zaki yoki yozma shaklda amalga oshirilishi, shuningdek, uning tarkibida verbal va noverbal vositalar birgalikda qo'llanishi mumkin. Demak, diskursni faqatgina nutqiy yoki yozma matn bilan chegaralash maqsadga muvofiq emas. U kommunikativ jarayonning barcha tarkibiy jihatlarini, jumladan, kommunikatsiya ishtirokchilari, ularning o'zaro munosabati, kommunikativ vaziyat, vaqt va makon omillari, shuningdek, nutqning verbal va noverbal komponentlarini qamrab oluvchi murakkab hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

T.A.van Deyk diskursning keng ma'nodagi ko'rinishlariga kundalik hayotdagi turli kommunikativ vaziyatlarni misol sifatida keltiradi. Jumladan, do'stlar o'rtasidagi kundalik suhbat, shifokor va bemor o'rtasidagi muloqot hamda gazeta o'qish jarayoni diskursning tipik namunalari sifatida qaraladi. Ushbu misollar diskursning turli ijtimoiy vaziyatlarda, turli kommunikativ maqsadlar asosida va turli shakllarda yuzaga kelishini ko'rsatadi.

Shunday qilib, T.A.van Deykning konsepsiyasida diskurs matn yoki nutqning formal shakli bilangina cheklanmaydi, balki uning yuzaga kelishi, amalga oshirilishi va qabul qilinishini belgilovchi kommunikativ hamda ekstralingvistik omillarning yaxlit majmuyini ifodalaydi. Mazkur yondashuv diskursni ijtimoiy-kontekstual va kommunikativ hodisa sifatida tadqiq etish imkonini beradi hamda uning mazmunini lingvistik birliklar bilan bir qatorda, kommunikativ vaziyat va ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlar asosida tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Tor ma'noda diskurs (ya'ni, matn yoki suhbat sifatida) kommunikativ harakatning verbal komponentini anglatadi. Bunda diskurs "matn" yoki "suhbat" tarzida namoyon bo'ladigan, kommunikativ jarayonning lingvistik jihatdan ifodalangan qismidir. Mazkur yondashuvda diskurs kommunikativ harakatning yakunlangan yoki davom etayotgan mahsuli, ya'ni, uning yozma yoki og'zaki shaklda yuzaga kelgan natijasi sifatida talqin qilinadi.

Shu bilan birga, diskursning mazmuni faqat uning shakliy ifodasi bilan chegaralanmaydi. U kommunikativ harakat natijasida yaratilgan va adresat tomonidan idrok etilib, talqin qilinadigan verbal mahsulot sifatida namoyon bo'ladi. Demak, tor ma'noda diskurs muayyan kommunikativ jarayon doirasida yaratilgan og'zaki yoki yozma nutqiy mahsulot bo'lib, uning mazmuni kommunikatsiya ishtirokchilari tomonidan muayyan kontekst asosida anglanadi va interpretatsiya qilinadi.

T.A.van Deykning mazkur yondashuvi diskursning keng va tor ma'nolari o'rtasidagi farqni aniq belgilash imkonini beradi: keng ma'noda diskurs kommunikativ harakatning yaxlit jarayoni va uning kontekstual shart-sharoitlarini qamrab olsa, tor ma'noda u ana shu kommunikativ harakatning verbal, ya'ni, matn yoki suhbat shaklida ifodalangan mahsuloti sifatida tushuniladi.

Tahlil va natijalar. Diskurs insonning til vositasida amalga oshiriladigan ijtimoiy-kommunikativ faoliyatining markaziy komponentlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. B.M.Gasparov tomonidan ilgari surilgan "til orqali mavjudlik" konsepsiyasida diskurs insonning borliqni idrok etishi, uni anglash va boshqalar bilan kommunikativ munosabatga kirishishi jarayonlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan dinamik hodisa sifatida talqin qilinadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, tildan foydalanishning har qanday akti – yuksak badiiy-estetik qiymatga ega bo'lgan asardan tortib, kundalik muloqot jarayonida yuzaga keladigan qisqa nutqiy replikagacha – inson tajribasining uzluksiz oqimida muayyan o'rin egallaydi. Shu sababli har qanday nutqiy akt o'z-o'zidan mavjud bo'lmay, balki uni yuzaga keltirgan kommunikativ, ijtimoiy-madaniy, tarixiy va individual shart-sharoitlarning o'ziga xos majmuyini o'zida mujassamlashtiradi va aks ettiradi.

B.M.Gasparovning mazkur konsepsiyasi diskursni statik va kontekstdan uzilgan til mahsuloti sifatida emas, balki muayyan kommunikativ vaziyatda shakllanadigan, inson tajribasi va ijtimoiy munosabatlar bilan uzviy aloqador bo'lgan dinamik nutqiy faoliyat sifatida anglash imkonini beradi. Bunda nutqiy aktning mazmuni faqat unda qo'llangan til birliklarining lug'aviy yoki grammatik ma'nosi bilan belgilanmaydi. Aksincha, uning semantik va pragmatik mazmuni kommunikativ jarayon ishtirokchilari, ularning maqsad va niyatlari, o'zaro munosabatlari, mavjud ijtimoiy-madaniy muhit hamda kommunikativ vaziyatning boshqa komponentlari bilan o'zaro ta'sirda shakllanadi.

Olim diskursning yuzaga kelishi va mazmuniy-funksional xususiyatlarini belgilovchi bir qator muhim omillarni ajratib ko'rsatadi. Mazkur omillarni quyidagicha tizimlashtirish mumkin:

1. Muallifning kommunikativ niyati va kommunikativ intensionalligi. Har qanday nutqiy faoliyat muayyan kommunikativ maqsadga ega bo'lib, aynan shu maqsad diskursning mazmuniy va pragmatik yo'nalishini belgilaydi. Muallifning axborot yetkazish, ishontirish, baholash, munosabat bildirish, ta'sir ko'rsatish yoki muayyan harakatga undash kabi niyatlari nutqiy vositalarning tanlanishi va ularning diskurs tarkibida tashkil etilishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu jihatdan, kommunikativ niyat diskursning pragmatik strukturasini shakllantiruvchi fundamental omil sifatida qaralishi mumkin.

2. Muallif va adresat o'rtasidagi kommunikativ munosabatlar. Diskursning mazmuni va ifoda shakli kommunikatsiya ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari bilan chambarchas bog'liq. Ularning ijtimoiy mavqeyi, kommunikativ maqomi, institutsional rollari, o'zaro yaqinlik darajasi va kommunikativ vaziyatdagi pozitsiyasi nutqning leksik, grammatik, stilistik va pragmatik xususiyatlarini belgilaydi. Ayniqsa, institutsional va siyosiy diskursda adresant va adresatning ijtimoiy maqomi hamda institutsional roli diskursning strategik va taktik tashkil topishida muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Kommunikativ vaziyatning obyektiv va subyektiv omillari. Diskurs muayyan kommunikativ vaziyat doirasida yuzaga keladi. Mazkur vaziyatni tashkil etuvchi bevosita yoki bilvosita omillar – voqea-hodisaning mazmuni, kommunikatsiyaning maqsadi, vaqt va makon shartlari, ishtirokchilarning holati hamda boshqa relevant vaziyat komponentlari – nutqiy faoliyatning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli diskursning mazmunini to'laqonli anglashda uning situativ-kontekstual shartlanganligini hisobga olish zarur.

4. Davrning mafkuraviy, ijtimoiy-madaniy va stilistik muhiti. Har qanday diskurs muayyan tarixiy davr va ijtimoiy-madaniy makon mahsuli sifatida shakllanadi. Davrga xos bo'lgan ustuvor g'oyalar, qadriyatlar, mafkuraviy qarashlar, ijtimoiy munosabatlar va kommunikativ me'yorlar nutqning mazmuni hamda ifoda usullariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunda nafaqat jamiyatning umumiy mafkuraviy va stilistik muhiti, balki muayyan kommunikativ guruh yoki shaxslar doirasiga xos bo'lgan mikromuhitning xususiyatlari ham diskursning shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

5. Janriy va uslubiy xususiyatlar. Diskursning mazmuniy va formal tashkil topishi uning janriy mansubligi hamda uslubiy xususiyatlari bilan ham belgilanadi. Muayyan kommunikativ vaziyatda qo'llaniladigan janr diskursning strukturaviy modeli, kompozitsiyasi, leksik-grammatik vositalari va kommunikativ strategiyalarini ma'lum darajada chegaralaydi. Shu nuqtayi nazardan, diskursning janriy va stilistik xu-

susiyatlari uning kommunikativ-pragmatik tashkil topishining muhim determinantlari sifatida baholanishi mumkin.

6. Avvalgi kommunikativ tajriba va assotsiativ aloqalar. Diskursning mazmuni kommunikantlarning ilgari orttirgan bilimlari, tajribalari, xotiralari va assotsiativ tasavvurlari bilan ham bog‘liq. Oldingi kommunikativ tajribadan ma’lum unsurlarning joriy nutqiy vaziyatga ko‘chishi diskursning semantik va pragmatik mazmunini boyitadi hamda uning adresat tomonidan interpretatsiya qilinishiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois diskursni anglash jarayoni faqat mavjud nutqiy birliklarni dekodlash bilan cheklanmay, adresatning kognitiv tajribasi va oldingi bilimlarini faollashtirish jarayonini ham qamrab oladi.

Yuqoridagi omillar tahlili shuni ko‘rsatadiki, diskurs ko‘p komponentli, dinamik va kontekstual shartlangan kommunikativ hodisadir. Uning mazmuni va funksional yo‘nalishi alohida til birliklarining yig‘indisi bilan emas, balki kommunikativ vaziyatning barcha relevant komponentlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabat natijasida shakllanadi. Bunda lingvistik vositalar diskursning moddiy ifoda qatlamini tashkil etsa, kommunikativ niyat, adresat omili, ijtimoiy-madaniy muhit, tarixiy kontekst, janr, uslub va oldingi tajriba kabi omillar uning pragmatik-semantik mazmunini belgilovchi ekstralingvistik va kognitiv asoslarni tashkil etadi.

Xulosa va takliflar. Siyosiy diskurs umumtilga xos kommunikativ, nominativ, informativ, ekspressiv va baholovchi funksiyalar bilan birga, ijtimoiy nazorat, hokimiyatni legitimlashtirish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosiy qadriyatlarni targ‘ib qilish hamda adresat qarashlari va xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatish kabi maxsus funksiyalarni bajaradi. Umuman olganda, uni siyosiy kommunikatsiyada voqelashadigan, institutsional jihatdan shartlangan, muayyan siyosiy maqsad va strategiyaga ega, lingvistik va ekstralingvistik vositalar orqali adresatga ta’sir ko‘rsatuvchi kompleks diskursiv hodisa sifatida ta’riflash mumkin. Uni tahlil qilishda lingvistik birliklar bilan bir qatorda, kommunikativ vaziyat, siyosiy kontekst, institutsional munosabatlar, adresant-adresat omili, pragmatik intensionallik va ijtimoiy funksiyalarni kompleks hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Бенвенист Э. Общая лингвистика. М., 1978.

(2). Дейк Т.А. Принципы критического анализа дискурса. М., 1994, 320 с.

(3). Yunusova S.A. Fransuz siyosiy diskursida kommunikativ strategiyalarning lingvopragmatik tahlili. “O’zbekiston milliy universiteti xabarlari”, 2026, 11-son, 355–357-betlar.

Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna (Iqtisodiyot va pedagogika universiteti “Xorijiy tillar” kafedrasi (PhD), dotsenti; Gmail: maftunabakhtiyorovna.phd@gmail.com; https://orcid.org/0009-0005-8551-6683)

INGLIZ VA O‘ZBEK BADIIY DISKURSIDA ANTROPONIMIK BIRLIKLARNING KOMMUNIKATIV FOKUS HOSIL QILISHDAGI FUNKSIYALARI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek badiiy diskursida antroponimik birliklarning kommunikativ fokusni shakllantirishdagi funksiyalari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Atoqli otlar narrativ axborotning markaziy referentini belgilash, referensial aniqlikni ta’minlash va o‘quvchi e’tiborini muayyan personajga yo‘naltirish vositasi sifatida talqin etiladi. Virginia Woolf, George Orwell, William Golding, Said Ahmad va Tog‘ay Murod asarlaridagi personaj nominatsiyalari kontekstual-diskursiv, referensial va qiyosiy metodlar asosida o‘rganildi. Tahlil natijasida antroponimlarning birlamchi nominatsiya, fokusni qayta tiklash, referensial differensiatsiya va tematik markazlashtirish funksiyalari aniqlandi. Kommunikativ fokusning funksional qiymati nomning takrorlanishidan ko‘ra, uning matndagi pozitsiyasi, narrativ perspektiva va referensial muhit bilan bog‘liqligi asoslandi.*

Kalit so‘zlar: *antroponim, kommunikativ fokus, badiiy diskurs, referensiya, nominatsiya, saliyentlik, narrativ perspektiva, matn kogeziyasi, personaj, qiyosiy tahlil.*

Бахтиёрова Мафтуна Бахтиёровна (Университет экономики и педагогики, Кафедра иностранных языков, PhD, доцент; e-mail: maftunabakhtiyorovna.phd@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0009-0005-8551-6683)

ФУНКЦИИ АНТРОПОНИМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОГО ФОКУСА В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. *В статье в сравнительном аспекте анализируются функции антропонимических единиц в формировании коммуникативного фокуса в английском и узбекском художественном дискурсе. Имена собственные рассматриваются как средство обозначения центрального референта нарративной информации, обеспечения референциальной определённости и направления внима-*